

vadnega zgodovinskega podatka, ki s svojo temno senco ne sme prekriti siceršnjega glavnega življenjskega toka goriških ljudi iz preteklosti v sedanost in prihodnost.

Boris Mlakar

Ignac Gregorač: Štampiljke Osvobodilne fronte slovenskega naroda 1941-1945. Podoba in dokaz rojstva slovenske družbe, ljudske oblasti in države v obdobju okupacije in narodnoosvobodilnega boja. Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije, Ljubljana 1997, 211 strani, ilustr.

Italijanska vojska je bila ne malo presenečena, ko je avgusta leta 1942 v svoji skoraj štirimesečni ofenzivi na Dolenjskem in Notranjskem v osrčju Kočevskega roga našla škatlo "z okoli 200 ponarejenimi žigi vseh italijanskih poveljstev in civilnih organov v Sloveniji". Poveljstvo divizije sardinskih grenadirjev je sklenilo, da bo odtise žigov reproduciralo in odtise poslalo enotam za preverjanje dokumentov.

Tudi bralca iz tujine bo presenetila knjiga, katere avtor je diplomirani inženir arhitekt Ignac Gregorač. To je knjiga *Štampiljke Osvobodilne fronte slovenskega naroda 1941-1945* s podnaslovom *Podobe in dokaz rojstva slovenske družbe, ljudske oblasti in države v obdobju okupacije in narodnoosvobodilnega boja*.

Da so štampiljke lahko dokaz nekega stanja in dogajanja, sem se zavedel pred več kot dvajsetimi leti, ko sem svoja dva članka v zborniku Krško skozi čas ilustriral z odtisi okupatorjevih in partizanskih žigov s krškega območja. Še bolj se je tega zavedal Gregorač, ko je pred leti na pobudo svojega sodelavca Staneta Žnidarčiča začel pripravljati pregled štampiljk Osvobodilne fronte slovenskega naroda. Pri tem gre izraz Osvobodilna fronta pojmovati v njegovem najširšem pomenu, ki zajema vse, kar drugače označujemo za partizanski, narodnoosvobodilni ali do nedavnega revolucionarni tabor. Zajema vse t.i. overilne načrtno izdelane štampiljke z vseh področij narodnoosvobodilnega gibanja.

Avtor Gregorač v tej knjigi ne obravnava samo zanimivega področja delovanja Centralne tehnike Komunistične partije Slovenije - izdelovanje štampiljk za razne organe in dejavnosti narodnoosvobodilnega gibanja in boja na Slovenskem med drugo svetovno vojno. Želel je še več: s štampiljkami njihovih uporabnikov prikazati množičnost, organiziranost in razvejanost narodnoosvobodilnega gibanja sicer maloštevilčnega, a zelo omikanega naroda. Spoznal je, kot pravi v predgovoru, "da imajo overilne štampiljke poseben značaj in pomen: da so to znaki predstavljanja in istovetnosti, istosti, prisotnosti vseh tistih nosilcev pojavnih oblik in doneskov narodnoosvobodilnih misli, gibanja in boja, to je družbenih dejavnosti teles: družbenih, javnih ustanov in služb, vključno njihovih vodstvenih dejavnikov, vodstvenih teles, za katere so bile štampiljke izdelane oziroma so jih uporabljali: Osvobodilne fronte kot političnega gibanja in organizacije bojujočega se slovenskega naroda, narodnoosvobodilne vojske, ljudske oblasti in države." (str. 9) In nekaj odstavkov naprej: "Pred nami je oblikovana nazorna podoba, kako sta se

slovensko narodnoosvobodilno gibanje in boj spočetka najprej razvijala in krepila, vse mogočneje rastle in se razraščala, kako so se v gibanju in boju spočele ljudska oblast, družba in država, rasle, se oblikovale, zorele in dozorevale ter se končno pojavile v bivanju slovenskega naroda kot zrele, skoraj popolnoma vzpostavljene in oblikovane. Med bojevanjem večine slovenskega naroda za svobodo vsega naroda je zraslo in se razraslo nenavadno lepo in mogočno drevo slovenske ljudske oblasti, družbe in suverene države." (str. 10)

Z objavo odtisov overilnih načrtno izdelanih štampljk pisec Gregorač torej ni nameraval prikazati samo izdelkov svoje 'branže' - partizanskih graverjev, med katerimi je bil tudi sam - temveč je želel biti nekakšen zgodovinopisec s težnjo, na poseben, izviren način prikazati rast in množičnost pravnih oseb v narodnoosvobodilnem boju. Če bi namreč želel prikazati celotno delo partizanskih graverjev, bi moral prikazati tudi odtise ponarejenih okupatorjevih in kvistlinških štampljk, kakršne je npr. našel italijanski okupator med svojo ofenzivo v Kočevskem rogu, kar sem že omenil, in prikazati tudi odtise raznih štampljk - overilnih, ki niso bile izdelane načrtno (v prvem obdobju NOB so jih organi NOB izdelali kar sami), in tudi tistih, ki niso imele overilnega značaja in se uporabljajo v pisarniškem poslovanju.

Končno bi se pisec lahko tudi omejil na objavo odtisov štampljk kot golih zgodovinskih virov. Sodim namreč, da so žigi v sodobnem času lahko tudi zgodovinski vir, kot so v starejših obdobjih pečati, s katerimi se ukvarja veda sfragistika. Kajti zgodovinski viri so tudi preostanki, kar žigi prav gotovo so. Že sami po sebi, brez sporočilnega namena, ki je pri drugih t.i. narativnih virih lahko subjektivističen, dokazujejo obstoj in včasih tudi delovanje neke fizične ali pravne osebe.

Če prelistamo to glede vsebine posebno in lepo opremljeno knjigo, dobimo za prikazom uporabljenih virov in literature (str. 13-14) najprej na enajstih straneh (str. 15-25) avtorjev "celosten pogled na štampljke OF". Gre za krajši poduk o splošnem in posebne o štampljkah, Osvobodilni fronti in štampljkah, izdelovanju štampljk za telesa OF v Centralni tehniki KPS, zbirkah risb in odtisov štampljk (ohranjenih je namreč deset zbirk: Marka Župančiča, Ignaca Gregorača, Staneta Žnidarčiča, Jožeta Bergmana, Mateja Bančiča in nekaj delovodnih arhivov), opredelitvi zbirk glede delavnice in obsega ter vsebine, delovnih okoliščinah, gradivu in orodju, likovnem oblikovanju, urejanju izdelovanja štampljk, ponovitvah in dvojnicah štampljk ter spremembah. Gre za nekašen pogled v graversko delavnico in za uvod v naslednja poglavja knjige. V njem pa pisec navaja tudi število izdelanih overilnih štampljk slovenskih teles v delavnicah Centralne tehnike KPS v vsem obdobju NOB, in to 1557 (934 za organe nevojaškega in 623 za organe vojaškega področja). V to število pa niso zajete štampljke, ki jih je pisec našel odtisnjene na kakšnem dopisu, njihovega odtisa pa ni v nobeni omenjeni zbirki.

Sledi novo poglavje o izdelovanju štampljk OF (str. 27-36), v katerem pisec najprej prikaže izdelovanje štampljk v Ljubljani, in to razmere, v katerih so jih izdelovali razni strokovnjaki (arhitekti, risarji, graverji, tiskarji in drugi), nato enako delo na partizanskem svobodnem ozemlju v t.i. izdelovalnicah v osrednji Sloveniji, na Primorskem, Gorenjskem in Štajerskem. Vmes navaja tudi imena izdelovalcev, ki jim nato posveča nadaljnje poglavje svoje knjige (str. 37-45), in to z enciklopedično napisanimi življenjepisi (23 oseb).

Precej prostora je Grgorač namenil *pogledu in opisu risb in odtisov overilnih stampiljk OF* (str. 47-64), in to po že omenjenih desetih *zbirokah*. Za njegovo monografijo je namreč to glavni vir in je zato opis zelo podroben, saj navaja celo višino in širino, vezavo in drugo posameznih zvezkov, kar je za inventarizacijo gradiva sicer potrebno in zelo koristno, za bralca pa je ta del knjige morda manj zanimiv. S primerjavo že prej predstavljenih zbirk virov in odtisov v dokumentih narodnoosvobodilnega gibanja ugotavlja, koliko stampiljk je bilo izdelanih in za koga. Tako s primerjavo Župančičevih in Kopačevih risb ter odtisov stampiljk na dokumentih ugotavlja, da so v Ljubljani do srede leta 1943 izdelali 64 stampiljk, in to za 40 vojaških in 9 civilnih organov Osvobodine fronte. Bralca bi seveda zanimalo tudi to, kdo je že od avgusta 1942 v Ljubljani izdelal 200 ponarejenih stampiljk okupatorjevih uradov in poveljstev, ki so omenjene v začetku tega poročila. To pomeni, da je bilo razmerje med enimi in drugimi okoli 1:3 v korist ponaredkov.

Lahko bi rekli, da se prvi, manjši del Gregoračeve knjige končuje z dvaindvajset strani dolgo "*podoba rojstva - nastanka slovenske družbe - ljudske oblasti in države v obdobju 1941-1945*" (str. 65-86). Naj pripomnim, da je naslov nekoliko pomanjkljiv; avtor bi moral napisati *nove* slovenske družbe, saj je slovenska družba obstajala že prej. Čeprav ni želel podati pregleda narodnoosvobodilnega boja na Slovenskem, pa bo bralec vsekakor dobil vtis, da gre za tak pregled. Gre seveda za avtorjevo pojmovanje dogajanj na Slovenskem med drugo svetovno vojno, kakršnega si je pridobil kot udeleženec NOB in poveljstva poklicnega in političnega življenja. Uporabil pa je tudi ustrezno literaturo.

S tem pregledom je Gregorač najbrž želel z besedami povedati tisto, kar po njegovem mnenju izražajo stampiljke, katerih odtisi so drugi, precej večji del knjige. Sam sem avtorju že med njegovim delom povedal, da bi jaz to drugače zasnoval, in sicer tako, da bi pred prikazom odtisov stampiljk nekega organa ali področja (npr. KPS, OF, množične organizacije, partizanska samouprava ali ljudska oblast, vojska, Varnostnoobveščevalna služba OF itd.) v enciklopedični obliki navedel bistvene podatke o njihovem nastanku in razvoju. Pisec pa je sodil, da bi bila to zanj prezahtevna naloga.

Povedal sem že, da *prikaz odtisov stampiljk* sestavlja drugi, večji del knjige (str. 87-181). Krajšemu uvodu (str. 87) najprej sledijo sezname posnetkov, posebej z nevojaškega in posebej z vojaškega področja (str. 87-105) ter abecedno kazalo v stampiljkah vsebovanih krajevnih imen (str. 106-108). Sledi najimenoitnejši in tudi najlepši ter dovolj sistematično urejeni del knjige - enainsedemdeset z rimskimi številkami (I-LXXI) označenih strani s 1391 odtisi overilnih stampiljk OF. Pisec jih je sistematiziral po področjih, začenši z izvršnim odborom OF in končal z Vojno bolnico glavnega štaba NOV in POS, pri čemer je pazil tudi na estetsko plat razmestitve odtisov po posameznih straneh. Posamezna, ki jih je avtor uredil po hierarhični stopnji, je še razmejil z vmesnimi naslovi. Glede organov civilne plati so zajeti odtisi stampiljk še rajonskih, okrajnih in mestnih odborov OF, glede organov vojaške plati gre navzdol do odtisov stampiljk t.i. komandnih mest, t.j. krajevnih poveljstev, kurirskih postaj in vojaških bolnišnic. Zanimivo je, da so od velike množice (okoli 867 izvoljenih) krajevnih narodnoosvobodilnih odborov ohranjeni odtisi le od KNOO goriškega okrožja. Ker se za nekatere organe pojavlja več odtisov, bi bilo zanimivo vedeti, v kakšnem času so uporabljali to ali

ono šampiljko. To bi se najbrž dalo ugotoviti deloma po že omenjenih desetih zbirkah in deloma tudi po odtisih na dokumentih.

V drugi del Gregoračeve knjige sodi tudi petnajst strani (LXXII-LXXXVI) dolg *dodatek* s "pripombami, dopolnili, pojasnili in popravki k posnetkom odtisov overilnih šampiljk". Najbrž je nastal potem, ko je pisec že pripravil knjigo za tisk, pa je še naprej iskal in poizvedoval za odtisi in jih nekaj deset tudi našel, nekaj podatkov pa dopolnil in popravil. Prav na koncu knjige (str. 199-209) je objavljen Gregoračev *povzetek* v slovenščini in angleščini. V njem je približno tretjino prostora prisodil vsebini prvih treh poglavij, dve tretjini pa četrtemu poglavju, v katerem so orisane "celotne okoliščine in dogajanja na Slovenskem od kapitulacije prve jugoslovanske države, ustanovitve Osvobodilne fronte slovenskega naroda ter začetka boja do ustanovitve narodne vlade in osvoboditve večine slovenskega ozemlja". Ali ne bi bil za tujega bralca - in ta bo še najbolj začuden nad tolikim številom šampiljk - bolj potreben povzetek prvih treh delov knjige?

Tako objavljeni odtisi šampiljk Osvobodilne fronte slovenskega naroda dokazujejo *organiziranost* slovenskega osvobodilnega gibanja. Že nekajkrat sem povedal, da to dokazuje tudi velika količina v osvobodilnem boju na Slovenskem ustvarjenega pisnega, sedaj že arhivskega gradiva, ki ga med narodi bivše Jugoslavije imamo tudi največ ohranjenega. K težnji kulturnega in pismenega slovenskega človeka po čim večji dokumentiranosti svojega delovanja sodi tudi težnja po čim večji overilnosti pisnih izdelkov z ustreznimi, estetsko čim bolj dovršenimi žigi.

Dejstvo, da vsebina šampiljk označuje prava imena njihovih uporabnikov in ne morda skrivna, ilegalna, lažna itd., dokazuje njihov namen po pravem predstavljanju svojim privržencem, svojemu narodu in tudi nasprotnikom, čeprav so jih ti prikazovali za "tolovaje", "bandite" itd.

V tej knjigi predstavljena množičnost uporabnikov šampiljk kaže tudi na množičnost gibanja od vseh treh okupatorjev na smrt obsojenega slovenskega naroda; množičnost kljub izredno gosti in močni okupatorjevi zasedbi prehodnega in zato strateško pomembnega območja in kljub okupatorjevi mobilizaciji dela Slovencev v svoje vojaške, paravojaške, policijske in pomožne policijske (domobranske) oddelke.

Predstava odtisov šampiljk kaže tudi na veliko razvejanost partizanskega gibanja, na množico subjektov s civilnega in vojaškega področja, razvejanost, kakršno so imela zelo redka odporniška in osvobodilna gibanja v Evropi med drugo svetovno vojno. Vendar je pri tem treba upoštevati pogoste preureditve (reorganizacije), zlasti na civilnem področju. Na Štajerskem so npr. leta 1944 nekajkrat preuredili okrožja in okraje, zato se je zgodilo, da ob prispetju na Dolenjskem izdelane šampiljke na teren tistega okrožja že ni bilo več (primer šampiljka OOOF Murska Sobota).

V Gregoračevi knjigi lahko ugotovimo razmeroma veliko število (21) izdelovalcev šampiljk. Če velja, da je graversko delo najmanj mojstrstvo, velja tudi, da je Osvobodilna fronta vključila v svoje vrste tudi te ljudi. Med njimi je bil tudi Ignac Gregorač, ki je s svojo knjigo obogatil naše védenje in znanje o prav posebnem področju v osvobodilnem gibanju.

Tone Ferenc